

Ст. 1546. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-%D0%BF>.

10. Про державне стратегічне планування (Проект Закону України) [Електронний ресурс]: Внесено Кабінетом Міністрів України до другого читання 19.12.2011 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41685.

11. Про засади державної регіональної політики: Закон Верховної Ради України від 05.02.2015 р. 156-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2015. – №18. – Ст. 470. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/156-19>.

12. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 р. № 235 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 16. – Ст. 754.

13. Дацюк С. Проблеми людського потенціалу України [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Україна Майбутнього. Людський Капітал. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=y5fzVlzSyqs>.

14. Підоричева І. Ю. Фінансове забезпечення та організаційно-економічне супроводження інноваційних процесів в економіці України / І.Ю. Підоричева // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – №3. – С. 154-170.

15. Ляшенко В.І. Україна XXI: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : моногр. / В.І. Ляшенко, Є.В.Котов / НАН України, Ін-т економіки пром-сти. – Полтава, 2015. – 196 с.(с.26)

16. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution What It Means and How to Respond [Electronic resource] / K. Schwab // Foreign affairs. December 12, 2015. – Mode of access: <https://agenda.weforum.org/2015/12/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>.

17. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [Електронний ресурс]: Внесено Президентом України. Номер реєстрації 2217а від 01.07.2015 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

С. М. Войт

д-р екон. наук,

С. Б. Холод

канд. техн. наук

Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля

АКТИВІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРЕЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема ролі і масштабів державного регулювання економічних процесів на регіональному рівні являється спірною і визиває дискусію у середовищі вчених різних наукових шкіл і напрямків. Аналіз наукових робіт щодо поставленої проблеми показує, що деякі методологічні і теоретичні аспекти регіонального розвитку залишаються недостатньо розробленими, а деякі положення потребують уточнення щодо конкретних соціально-економічних умов і віддзеркалення їх трансформації. На наш погляд найбільш слабким ланцюгом у економічних дослідженнях являється недостатність уваги науковців до проблеми проектування цільової функції економічної політики, до факторів, що впливають на її формування, відповідності результатів проведення економічної політики поставленим цілям.

Важливою особливістю сучасних економічних закономірностей, на наш погляд, являється інтелектуалізація соціально-економічних процесів. І, як наслідок, у сьогоденні постало ряд проблем, які раніш не виникали перед економічною наукою. Перш за все, це процеси, що обумовлюють створення і розвиток нових інститутів. При цьому змінюється пріоритетність: університети, академії, інститути, дослідницькі організації, що проводять пошук, виконують аналіз і систематизацію теоретичних знань, стають новими суб'єктами

складних саморегулюючих соціально-економічних систем макро- і мезорівнів. Більш того, відбувається модифікація і, свого роду, трансформація устоїв суспільних сил, що мотивує якісні зміни економічної системи в цілому.

Так, якщо в індустріальній економіці цей розклад визначається власністю на матеріальні і фінансові фактори виробництва, то новий ступінь розвитку у сьогоденні вимагає включити у відомий перелік капіталів у різних його проявах ще й принципово новий вид – «інтелектуальний капітал» у різних його проявах, який і являється джерелом «додаткового продукту» і віднині становиться основним фактором економічного зростання.

Отже, наслідком наведеної тенденції являється актуальність сьогодення – проблематика визначення економічної сутності інтелектуального капіталу; дослідження механізму його формування, оцінки і ефективності використання, а також дослідження його практичної значимості і місця у складі трудового потенціалу, його накопичення і управління використанням.

Методологічною основою досліджень економічного аспекту інтелектуального капіталу являється теоретично-концептуальні засади Л. Едвінсона, М. Меллуна [13], окремі проблеми розкриті В. Іноземцевим

[15] та вітчизняними вченими В. Ткаченко, А. Чухно [7, 8, 11].

На наш погляд визначення економічної сутності змісту категорії «інтелектуальний капітал», його специфіки і особливостей слід розпочинати з загальної економічної теорії щодо капіталу, яка дозволяє глибше усвідомити соціально-економічну сутність інтелектуального капіталу та механізм його функціонування.

Капітал на кожному етапі розвитку розглядається в якості основного фактору суспільного стану і являє собою фундаментальну категорію економічної теорії. У широкому розумінні під капіталом (від лат. *capita-lis* – головний) розуміють «все те, що здатне приносити доход, або ресурси, що створені людьми для виробництва товарів і послуг» [5]. Сучасні дослідження визначають «капітал як любий ресурс, створений у цілях більшої кількості економічних достатків». В економічній енциклопедії капіталом називається «те, що здатне приносити дохід і ресурси, створені для виробництва і послуг...» [1].

По відношенню до загального визначення поняття «капітал» інтелектуальний капітал розглядається як «накопичення наукових, теоретичних і практичних знань людей, суспільства у відповідних проблемах, процесах, діяльності. Це категоріальна структура мислення, яка формується на базі удосконалення і пошуку нового на основі універсальних форм мислення і пізнання невідомого [12]. В. Ткаченко розвиває цю думку, наділяючи її біоенергетичною складовою. Він говорить, що кожна людина при народженні отримує свій програмний комплекс, який їй дозволяє чи не дозволяє пізнавати невідоме, усвідомлювати необхідне і науково обґрунтовувати усвідомлене, тим самим створює нові знання і підвищує свій рівень інтелектуального капіталу [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Термін «інтелектуальний капітал» запропонував у 1990 році Стейер. І незважаючи на те, що термін виник не так давно, тим не менш, як відзначають багато вчених, теорія інтелектуального капіталу вже давно існує у формі «здорового глузду» – тобто, очевидною для любого управлінця істиною, – але теоретично обґрунтовуватися розпочався тільки в останнє десятиріччя ХХ століття. Саме цим економічна теорія має завбачати Л. Едвінсон і М. Мелоуну, завдяки яким поняття «інтелектуальний капітал» приймає науково-теоретичний статус [13].

Як і будь-який інший нематеріальний об'єкт досліджень, інтелектуальний капітал неоднозначно піддається визначенню, що і призводить до різного його трактування. І як наслідок, у науковій літературі не сформовано чітке однозначне визначення категорії інтелектуального капіталу, що і обумовлює різні підходи щодо його аналізу. Обґрунтовується це тим, що деякі науковці підходять до нього з тим, що дозволяє аналізувати сукупність інтелектуальних складових на рівні компанії, інші на мезорівні (регіоні), а ще інші базують свій підхід на загальнодержавному рівні – макrorівні, коли використовується інтелектуальний потенціал нації.

Але, як економічну категорію інтелектуальний капітал можливо розглядати з підстав інтелектуальної власності, яка в процесі використання приносить прибуток за рахунок додаткової вартості [3].

Що стосується філософії, то інтелектуальний капітал, як категорія, розглядається як здібність людини

щодо здатності мислити, пізнавати невідоме, усвідомлювати його і обґрунтовувати усвідомлене, особливо на високому теоретичному рівні, як наслідку власного інтелекту [10].

Таким чином, виходячи із економічної і філософської субстанції поняття природи інтелектуального капіталу, його можна досліджувати як рівень знань, творчих здібностей, що формуються на системному характері природного мислення в цілях вибіркового підходу суб'єкта у діалектиці взаємопов'язаних протиріч, що віддзеркалюються один в одному, узагальнюються, стверджуються і локалізуються в нових знаннях (визначення авторів).

Л. Едвінсон і М. Мелоун дають більш широке розуміння інтелектуального капіталу, як природного неоднорідного явища. За їх думкою одна частина інтелектуального капіталу включає в себе знання, як невід'ємної частини суб'єкта, інша частина цього капіталу «відтворює свого роду об'єктивні умови використання цих знань для підвищення ефективності і конкурентоздатності фірми». Але ж це не інституціональна теорія, хоч такий підхід найбільш повно відображає соціально-економічну його сутність [13].

В деяких випадках під інтелектуальним капіталом розуміється, специфічна по своїй формі і природі участь у виробничому процесі, субстанція знань у поєднанні з інформацією щодо стану. І. Комаров так визначає: «Інтелектуальний капітал – це знання, які є в наявності у організації і можуть використовуватися, щоб отримати різного роду переваги перед конкурентами» [6]. Тобто, з цієї точки зору до інтелектуального капіталу відносяться продукт розумової діяльності і творчі зусилля індивідуумів.

В. Іноземцев відзначає, що «інтелектуальний капітал являє собою дещо від «колективного мозку», який акумулює наукові і загальні знання працюючих, інтелектуальну їх власність і накопичений досвід, виробничі відносини і організаційну структуру та інформаційну мережу» [5].

На початку ХХІ століття у нашій країні відбулися намагання розкрити економічну сутність поняття «інтелектуального капіталу». А. Чухно звертає увагу на те, що «виникнення поняття інтелектуального капіталу – це закономірний результат розвитку науки і техніки, глибокого проникнення їх в процес виробництва, підвищення ролі і значення науки, людського розуму, інформації і знань в розвитку економіки і суспільства в цілому» [11].

В. Ткаченко створено науково-концептуальний альманах у 7 томах «Технологічний імператив розвитку інтелектуального потенціалу України», у якому він обґрунтовує найважливішу подію початку ХХІ століття у розвитку суспільства землян – «світова цивілізація перейшла до третього історичного циклу розвитку, характерною ознакою якого є процеси перевтілення фундаментальної науки і інноваційних технологій інтелектуального потенціалу у вирішальний фактор еволюції» [7].

То ж, за його думкою, інтелектуальний капітал – «це той логічний початок, логос життя, що відтворюється з того конкретного і неподільного цілого, яке ми називаємо «знання», в якому сам початок є логічно непроникнене, чуже, трансцендентне думці, алогічне неподільне і незмиване з початком логічним – те, що породжує процес мислення, думку, думає і має свою самосвідомість, рефлектує та розвиває само себе, має

свої рямця, з яких воно не може виходити, але в цих межах, воно нероздільно панує» [8].

Професор В. Ткаченко обґрунтовує, що «Інтелект – це програма життєдіяльності кожної людини, його душа, що приходить в лоно матері разом з ембріоном життя. Він піддається впливу середовища, але він не залежить від цього впливу, отже і середовища, в якому розвивається. Синергетичний погляд на історичний хід його розвитку означає, що майбутнє багатовимірне, але не зумовлене. Незаперечного факту або нагальної необхідності однозначного еволюційного вектору не існує, а вибір вектору нашої долі, тобто, оптимального варіанту розвитку, залежить від нас самих, від нашого розуму – від накопиченого знання, досвіду, від нашого відчуття відповідальності перед майбутнім, від нашого духовного стану, віри і волі – усіх тих складових, які акумулює в собі наша інтелектуальна програма (інтелект і його потенціал, що і складають інтелектуальний капітал)» [9].

Саме такий підхід дозволяє нам обумовити нову наукову парадигму технологічного способу розвитку. Саме він обумовлює динамічну систему технологічних відносин. І саме це, в свою чергу, визначає характер технологічного розвитку великих соціально-економічних систем як суспільних формацій, що самоорганізуються, які ідуть шляхом послідовних змін технологічного способу виробництва, в результаті чого одна система технологічних відносин діалектично переходить в іншу, більш високого рівня розвитку.

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, спеціалізовані інститути ООН, Загальносвітова організація інтелектуальної власності, підводять до висновку, що «матеріальною сутністю інтелектуального капіталу виступає не уречевлене, але реальне творче досягнення окремої людини, колективу, як суб'єкта виробництва, і всієї суспільної формації».

Мета роботи. Дати чітке і універсальне визначення поняття «інтелектуальний капітал» надзвичайно складно, оскільки зміст цього поняття змінюється по мірі розвитку суспільної формації, законодавства, її обустрою та міжособових і виробничих відносин. То ж, мабуть, більш правильно слід говорити про інтелектуальний капітал не як про суспільно-визначене поняття, а як складний саморегулюючий інститут, що динамічно розвивається. Тобто, як про постійно регульовану складну соціально-економічну систему норм і правил взаємовідносин. При цьому слід пам'ятати, що кожна спроба дати загальне і вичерпне його визначення являється лишень епізодом у розвитку цього інституту.

Викладання основного матеріалу.

Початок ХХІ століття характеризується соціально-культурними трансформаціями, які визначають параметри глобального суспільного порядку сучасного світу. Вони обумовлені новітніми технологічними зсувами, які з'являються з кожним новим кільцем науково-технічної революції і які настійно потребують їх усвідомлення, понятійного визначення і наукового обґрунтування. Технологічні відносини на цьому етапі розвитку лютого суспільства мають розглядатися не тільки як деяка взаємодія процесів в суспільстві і природному довкіллі, але і як міжособистісні взаємодії серед людей, індивідів. З їх інтелектуальним потенціалом і механізмами (технологіями) його використання.

До речі, зацікавленість технологічними новаціями, науковими розробками і результатами досліджень

виникла десь близько в 400 році до нашої ери, коли старогрецький філософ Демокріт запропонував ввести поняття «атом» як неподілену частку корпускулярно-молекулярної матерії. З тих пір особливу увагу дослідників привертала проблеми технології, технологічного прориву, науково-технічного прогресу.

Але повернемося до більш помітного для нас часу.

Якщо, десь близько середини ХХ століття проблеми науково-технічного прогресу розглядалися головним чином на макрорівні, як заходи, що сприяли загальному розвитку, то вже в останній чверті його проблеми технологічного розвитку стали незаперечним атрибутом програмного планування на всіх рівнях розвитку. Здивувань це не визиває. Бо науково-технічний прогрес стає одною з найбільш впливових функцій розвитку суспільства. Технології, їх розвиток стають головним підґрунтям стабілізації суспільної формації. Такий підхід не тільки суттєво важливий, він природно необхідний, оскільки одне без одного просто не можливі, як не може функціонувати організм людини без мозку, хіба що коли він знаходиться «в комі». Але і тоді мозок залишається живим. Суспільство без належної технологічної бази – не суспільство, у повному його сенсі.

Безумовно, звичайна людина тільки віртуально може бути зацікавлена в успішному розвитку науки та на її основі технологічного базису свого існування. Бо кожен із нас бажає жити як можна довше, бажає жити краще, комфортно і безпечно, але без загальних витрат. Кожен із нас бажає технологій корекції нашого життя, але без нашої участі, чистого повітря, чистої джерельної води, екологічно чистої їжі, але щоб без будь-яких енергетичних потрясінь.

Сьогодні у кожного: від учнів старших класів до провідних спеціалістів різних галузей і вчених, і на устах і в думках, в різних варіантах розглядається нова концепція технологічної парадигми на основі нанотехнологій, наноматеріалів, нанотехніки. Вчені провідних країн пов'язують розвиток науково-технічного прогресу у всіх високотехнологічних сферах діяльності людини з нанотехнологіями. Але, на наш погляд, людство знову і знову заблукало в хащах технологічного розвитку. Справа в тому, що ще з часів усвідомлення так званої «дамаської сталі» людство розвивалося і розвивається на основі нанотехнологій. Просто ми це не усвідомлювали. А десь за декілька років у світову свідомість блискавкою увірвалося коротке, але з великим потенціалом, слово «нано-». Воно збуджує уявлення про великі зрушення у всіх напрямках науки і техніки, з великими надіями для економіки, з надіями на краще життя. Багато людей вбачають в нанотехнологіях «панацею від усіх бід», багато вірять в новий стан протистоянь різних країн, не залежно від їх сучасного рівня розвитку, дехто вбачає створення нового типу біоенергоінформаційних систем.

Таке звеличення та піднесення до рангу пріоритетних національних напрямків нанотехнологій, зі сподіваннями, що вони забезпечать у майбутньому якісний приріст технологічних характеристик соціально-економічних систем, що надасть їм якісно інших властивостей, надає важливого значення у всіх високорозвинених у технологічному і соціокультурному відношеннях країнах. Всі вони мають у дії Національні програми критичних технологій до 2020, а той 2025 років. В кожній із цих країн визначені і законодавчо

стверджені Національні проблеми розвитку і регулювання державної політики в напрямку технологічного забезпечення всіх галузей соціального розвитку. Визначене бюджетне фінансування.

Виходячи зі сказаного, можна зробити висновок, що інтелектуальний капітал, на відміну від інших видів капіталу, має як загальні риси усіх видів капіталу, так і відображає характерні лиш йому особливості.

При цьому багато дослідників цієї проблеми вважають, що саме інтелектуальний капітал в сучасних умовах являється ключовим фактором економічного зростання і головною цінністю суспільства. Вони обумовлюють це наступними факторами:

по-перше, саме основною частиною інтелектуального капіталу є інтелектуальний потенціал суспільства, який відтворює трудовий ресурс – «людський капітал», його рівень і ефективність, що «відтворює матеріальний (речовий) капітал, зберігає і відтворює вартість використовуваного фізичного капіталу в товарі, створює нову вартість, яка визначає вартість робочої сили і приносить прибуток у загальному плані» [12];

по-друге, на відміну у часі, коли превалював «фізичний труд» робітників, у сьогоденні ключову роль відіграє середовище «розумової праці» – інтелектуальний потенціал суспільства [7];

по-третє, саме інтелектуальному капіталу, як сукупному інтелектуальному потенціалу суспільства, притаманна здатність створювати нову вартість, визначену у нових знаннях і втілену в матеріальних елементах капіталу [9];

по-четверте, перевтілення інтелектуального фактора у «провідну виробничу силу» по відношенню до уречевлених факторів у сьогоденні відбувається ще й тому, що зменшився часовий термін оновлення технологій [10];

по-п'яте, деякі дослідники вважають, що, так як інвестиції щодо інтелектуального капіталу – його складовою «людський капітал» переважають інвестиції в уречевлений капітал, то як джерело прибутку інтелектуальний потенціал, як основа інтелектуального капіталу, виходить на перший план [12].

Таким чином, на наш погляд, виникнення інтелектуального капіталу – це закономірний результат підвищення ролі і значення «людського фактору», що являє собою у сукупності інтелектуальний потенціал суспільства, регіону, фірми чи підприємства, як сукупний творчий фактор здібностей, інтелекту у розвитку економіки на макро-, мезо- і макрорівнях.

Що стосується узагальнення економічної сутності інтелектуального капіталу, як основи динамічного розвитку, то він (його сутність) притаманний усім загальним термінам інституціональної економічної теорії. А це визначає, що слід більш цілеспрямовано дотримуватися її структурних елементів. Більш того, оскільки інтелектуальний капітал не має своєї однорідної структури, то більшість науковців щодо цієї категорії приходять до висновку, що він є складовою трьох факторних формацій: «людський фактор», «структурний потенціал» і «споживчого фактору». На наш погляд такий підхід не дозволяє розкрити природну сутність поняття «інтелектуальний капітал». Тобто, як і при визначенні самого поняття «інтелектуального капіталу» не має єдиного підходу, так і при розкритті суті його існують різні точки зору.

Ряд дослідників цього питання, наприклад Л. Едвінсон, вважають, що споживчі фактори являються складовою «структурного капіталу». А.Г. Стюарт розглядає споживчі фактори автономно від структурного капіталу. В той же час А. Чухно вважає, що основну складову інтелектуального капіталу більш вірно відображає назва «технологічний капітал», оскільки саме технологія відіграє вирішальну роль визначення критерію цивілізаційного прогресу. В. Ткаченко взагалі вважає, що у визначенні поняття «інтелектуальний капітал» не другорядну роль визначає взагалі «організаційно-технологічний потенціал», де під словом «організація» він має на увазі економічний механізм. Так як знання і інформація, як головні ресурси інтелектуального капіталу, втілюються в людині та проявляються в нових технологіях, що отримує відображення у зростанні технологічного потенціалу.

Зрозуміло, поняття «людський фактор», як капітал, використовується інституціональною теорією економіки і у практиці для оцінки інтелектуального капіталу як здібностей (інтелекту) працюючих. При цьому на сучасному етапі розвитку саме людський фактор стає «найпершим і основним джерелом конкурентоздатності, оскільки його конкурентні складові не складають основної трудності для ефективного менеджменту. За даними Всесвітнього банку розвитку у сьогоденні близько 64% світового багатства втілено саме у людському факторі, більшу частку якого складають знання, інтелект і творчий професіоналізм [11].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного і зробивши узагальнення, ми подаємо своє бачення природного змісту поняття «інтелектуальний капітал», що представлено на рис. 1.

Як видно із рис. 1, інтелектуальний капітал залежить від інтелектуального потенціалу і організаційно-технологічних інституцій, широко охоплює різні сторони суспільного буття, що надає нам право стверджувати: саме він узагальнено визначає специфіку розвитку суспільної формації, окремих суб'єктів економічної діяльності на макро-, мезо- та макрорівнях, віддзеркалює загальні тенденції розвитку та стабілізації життя.

Ми вже відзначили, що в країнах технологічного сектору світової економіки, помітно відмічається пониження ролі таких, здавалось би основоположних інститутів, як приватний власник, основні фонди і, навіть, витрати виробництва. Вони відсуваються на периферію економіки, а продуктивною силою стає наука, володіння науковими знаннями, творчість. У різних країнах розвиваються процеси перевтілення винаходів і результатів наукових досліджень в успішний технологічний бізнес. За деякими оцінками, річний об'єм наукоємної продукції на світовому ринку сьогодні досяг 2,7 трлн долл. Об'єм експортної наукоємної продукції США забезпечує понад 700 млрд долл. на рік і надає понад 15 млн робочих місць.

На відміну від розвинених країн, які до 85-90% приросту ВВП забезпечують завдяки організації виробництва наукоємної продукції, Україна, яка займає за численністю наукових співробітників одне із перших місць у світі, поки що зубожіє без суттєвого використання результатів науки, без наукового обґрунтування. Українська наукоємна продукція на світовому ринку складає десь близько 0,1%.

На нашу думку, для того, щоб загальний процес економічного розвитку регіонів України рухався у напрямку використання інтелектуального потенціалу, який би перевтілювався в інтелектуальний капітал прискорено, необхідно досягти чіткого розуміння його практичної цінності і постійно зростаючої ролі.

Враховуючи веління часу, на нашу думку, політика влади, якщо вона націлена на структурні інсти-

туціональні економічні реформування, повинна базуватися на формуванні наукового потенціалу і розвитку інтелектуального капіталу, створюючи інституціональні переваги для його ефективного функціонування. При цьому рішення поставленої задачі доречно втілювати на основі інтегрованого підходу щодо науки і виробництва.

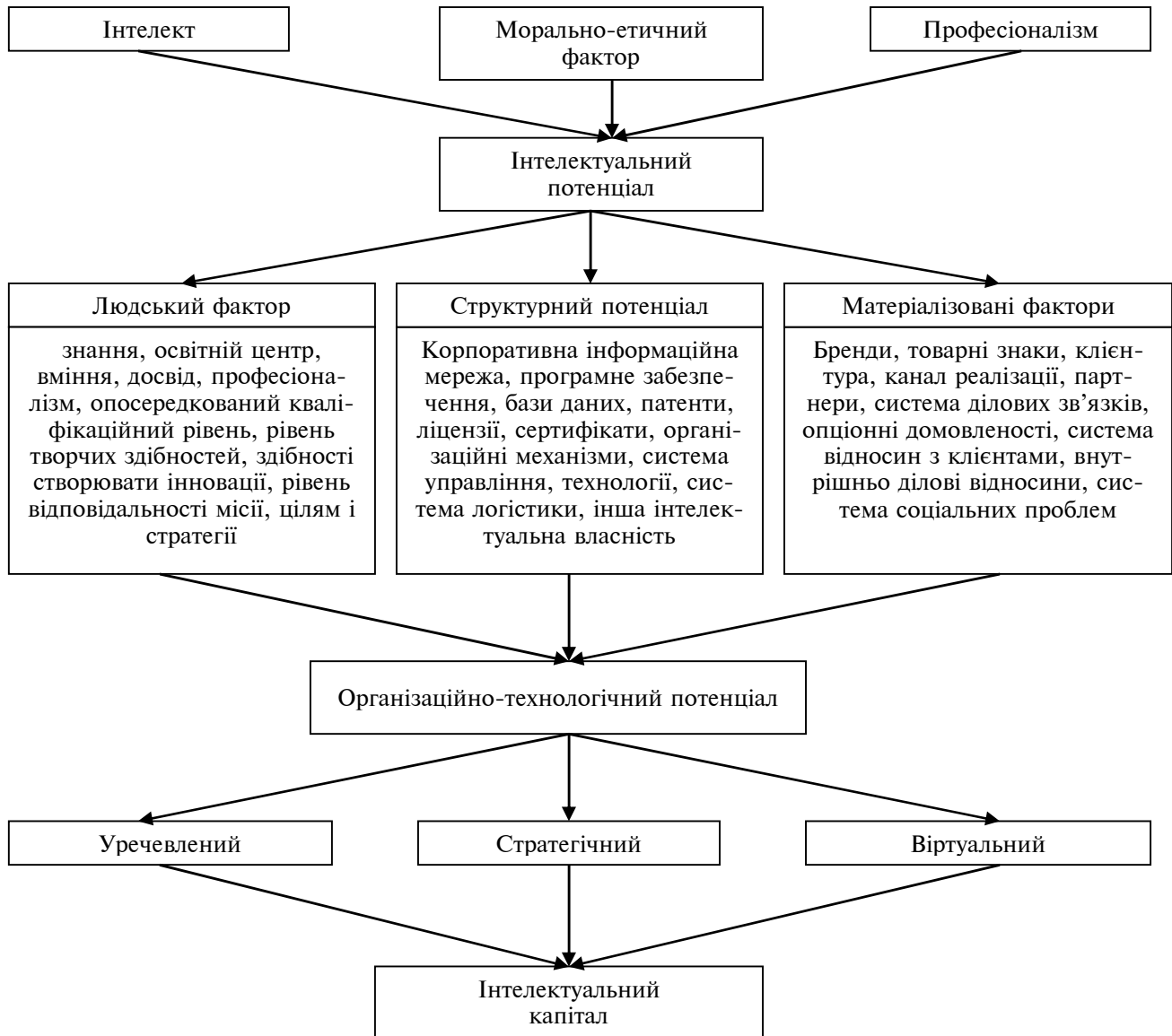

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

В цілях принципових змін науки в суспільстві слід було б мотивувати внутрішню платоспроможність щодо наукових розробок, знаходити можливості використання знань, перевтілюючи їх в ефективний попит на ринку в товарах та послугах, забезпечити тісний зв'язок між науковими центрами і виробничою сферою.

Формування інтелектуального потенціалу в умовах трансформації економіки перед усім передбачає створення на всіх рівнях: макро-, мезо-, мікрокоординаційного механізму, здібного адекватно віддзеркалювати процеси трансформації складних саморегулю-

ючих соціально-економічних систем конкретного рівня.

Таким чином, проблема інтелектуального капіталу в умовах невизначеності трансформаційної економіки – це проблема розвитку не тільки інтелектуального чи виробничого потенціалу, це перш за все створення нових форм організації економічної системи, як підґрунтя розвитку соціальної формації.

Як бачимо, огляд наукових підходів щодо визначеної теми показує, що деякі методологічні і теоретичні питання інституціональної економіки залишаються недостатньо розкритими, більшість із них потребує доопрацювання з урахуванням сучасних кон-

кретно-історичних і духовно-ментальних умов. Необхідність цього в Україні, перш за все, обумовлена:

по-перше, розширенням за останні роки функцій державного регулювання, посиленням його впливу як на макро-, так і на мезорівнях;

по-друге, проблемами невизначеності процесів трансформації економічних систем різних рівнів.

За думкою українських вчених Д. Богині і Г. Волинського, в умовах невизначеності і нестабільності економічних процесів державне втручання в їх динаміку допустиме лиш з деякими рамцями: якщо ж воно вийде за них, то може відбутися загальна зміна усієї економічної моделі [1].

Також історичний досвід інших країн показує, що держава може виконувати як позитивну керуючу функцію, так і негативну [2], тому, що і на роль держави в процесі керування можуть впливати множинність різних факторів: як позитивних, так і негативних. І саме ці фактори впливають більш за все і саме вони визначають державну економічну політику. Дослідження дозволяють виокремити основні фактори, що відіграють найважливішу роль впливу [10]:

- ментальність населення, яка визначається спадковістю культури чи релігії;

- рівень економічного розвитку держави в цілому, що залежно від рівня розвитку ринкових відносин і приватного сектору визначає потреби у більшому чи меншому втручанні держави;

- ступінь відкритості державної економічної системи;

- рівень технологічного розвитку, який визначає наявність чи відсутність класичних монополій, а також необхідність у регулюванні деяких нових видів діяльності;

- якість державного апарату управління та ефективність втручання його в економічні процеси;

- загальний інтелектуальний потенціал на макро-, мезо- та макрорівнях;

- рівень використання наукових досягнень, що зменшує епістемологічний скептицизм економічної політики на усіх рівнях.

Поширення функцій державного управління за роки трансформації економічної системи у напрямку створення ринкових відносин дещо привів до деяких позитивних зрушень. Але у процесі розширення функцій державного управління є і недостатньо ефективні сфери діяльності – державне регулювання у сьогоденні досить часто не справляється з потребами суспільства і самої економічної системи [9]:

- нечіткість і неадекватність, а часом і помилковість цільових визначень економічної політики;

- неоперативність і неадекватність інституціонального управління економічними реаліями;

- недостатність функціонального управління і його обмеженість на регіональному рівні;

- недовіра основної маси населення як щодо проводимих реформ, так і до інститутів управління;

- безпідставна обмеженість наукового управління.

Дослідження доводять, що досвід країн з транзитивною економікою показує, що ігнорування вказаних позицій призводить до того, що державні інститути в якості цілей регулювання вибирають пріоритети, не сумісні з загальною інституційною системою. Воно проявляється у тому, що:

- визначені цілі являються неконкурентними, розмитими і необґрунтованими;

- цільові установки являються взаємно невідповідними або неефективними;

- поставлені цілі природно не можуть бути реалізованими в силу відсутності достатнього інструментарію проведення економічної політики;

- недостатній інституціональний менеджмент;

- невідповідність системи управління.

На наш погляд, дослідження доказує, що визначення цілеспрямованої економічної політики слід робити за допомогою наступних кроків при формуванні цільової функції (рис. 2):

Рис. 2. Цільовий підхід щодо визначення цільової функції

- вибір сегменту економіки для регулювання;
- концептуальний погляд щодо характеристики сегмента ринкових відносин;
- цілеспрямованість напрямку розвитку;
- обґрунтування необхідності державного чи регіонального регулювання;
- визначення наявності необхідних ресурсів;
- алгоритм використання наявних ресурсів;
- інституціональний менеджмент;

- проектування технології реалізації цільової функції;

- концептуальний погляд на цільову функцію.

Практика показує, що проектування цільової функції достатньо важливий постулат еволюції інституціональної теорії управління. Мається на увазі синергетичний ефект, який означає, що в силу дії випадковостей те чи інше явище може розпочати свій розвиток не за оптимальним варіантом, причому, чим довше такий розвиток, тим складніше його уникнути.

Важливе значення щодо реалізації цільової функції розвитку має ефективність механізму управління. Дослідження показують, що механізми регулювання у більшості випадків, у тому числі і в Україні, перевтілюються у надзвичайно громіздкі і залежні від окремих осіб з не завжди зрозумілими цілями і низькою ефективністю функціонування. Головними причинами такого є:

- бюрократизація процедур регулювання;

- схильність регулюючих інститутів різним напрямом зовнішнього впливу;

- необґрунтований перерозподіл повноважень від традиційних інститутів влади до знову створених регулюючих структур;

- зростання витрат щодо створення і підтримки існуючих інститутів регулювання;

- неадекватність економічної політики щодо підготовки необхідного апарату регулювання;

- корупційність апарату структур регулювання;

- низький інтелектуальний потенціал інституціонального менеджменту.

Актуальність цієї проблеми для України ускладнюється ще й:

- наявністю необґрунтованого зростаючого апарату державного управління;

- обмеженістю функцій регіонального управління;

- низьким професійним рівнем апарату управління на макро-, мезо- і мікрорівнях;

- неуправляемістю чисельно зростаючого персоналу інститутів економічного управління;

- низьким рівнем інтелектуального потенціалу управлінців;

- неефективністю формальних і неформальних норм;

- неадекватністю механізмів функціонування;

- загальною недієздатністю інституціонального підґрунтя щодо культури і ідеології.

Отже, в період трансформації соціально-економічної системи суспільства пріоритетне значення набувають загальні економічні закономірності інституціональної теорії. Держава (регіон) за короткий термін повинна створити мережу ринкової економіки з багаточисельними інститутами управління, які не існували до цього часу.

До цих інститутів на макро-, мезо- і мікрорівнях відносяться структури, що спроможні забезпечити: вільний вхід на ринок і вільний вихід з ринку; правову регламентацію функціонування; умови для здорової конкурентної спроможності; регулювання економічних процесів і забезпечення стійкого розвитку; соціальну стабільність і реалізацію принципів соціальної справедливості.

Слід відзначити, що у наукових колах у сьогоднішній відмічається рідкісне явище: майже всі науковці

приходять до адекватної думки щодо проблеми визначення пріоритетного вектору суспільних реформувачів у трансформаційних економіках. У сконцентрованому вигляді цей підхід висловив корифей сучасного інституціоналізму Д. Норт: «Тільки тепер у соціалістичних країнах стали розуміти, що саме базова інституціональна система цих країн являється перешкодою незадовільного функціонування економіки, і через це намагається взятись за розв'язання задачі реорганізації інституціональної системи в цілях створення нових мотивацій, які, у свою чергу, повинні примушувати організацію стати на шлях зростання розвитку» [9].

Очевидні необґрунтовані негаразди, пробуксовка ринкових реформ в котрій раз реформатори реанімують готові стереотипи оправдань щодо унікальності, неповторності нашої країни, тобто, ведуть до посилення національних особливостей, ігноруючи загальні економічні закономірності інституціональної теорії.

Але ж історичний досвід інституціонального будівництва дозволяє виокремити першочергові, на наш погляд, інституціональні зміни (інститути), створення яких являється головним для будь-якого суспільства, що трансформується: правове забезпечення відносин власності (кодекси, закони, механізми та їх проектування); контрактне право; ринкове трудове законодавство (закони про страйки, про відношення між найманими працівниками і роботодавцями, про соціальні гарантії); законодавство про захист конкурентного середовища; антимонопольне законодавство.

Таким чином, тільки створивши базові умови і правові гарантії безперешкодного розвитку ринкових відносин (правил гри), тобто, базового підґрунтя ефективної мотивованої праці і здорового конкурентного середовища, можна вийти на шлях розвитку і піднімати проблему вибору найбільш перспективної його національної моделі. Саме за такого підходу теоретичне обґрунтування розбудови інституціональних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях являється одним з найбільш актуальних і перспективних напрямів соціально-економічних досліджень.

До розглянутих методологічних підходів щодо управління соціально-економічним розвитком регіонів слід ще розглянути і інноваційну активність суб'єктів господарської діяльності. Цей напрямок наукових підходів вітчизняними науковцями розглядається лишень на рівні підприємницької діяльності. Що ж стосується мезорівня, а ще більше макро-, то наукових досліджень майже недостатньо. Але ж, економічний механізм інноваційної активності суб'єктів регіону, як головної складової економічної системи держави, є одним із методів формування інституціональної ринкової економіки.

Необхідність проектування механізмів управління інноваційною активністю являється одною із пріоритетних, визначаючих можливості виходу України із кризового стану і переходу до транзитивної динамічної економіки. Такий механізм управління розвитком на мезорівні, на наш погляд, буде ефективно функціонувати лишень як цілісна складна саморегулююча соціально-економічна система, створена за допомогою соціальних, економічних, політичних і організаційних підходів, форм і методів.

Висновки.

У рямцях цих принципів, які віддзеркалюють внутрішню природу, інституціонального управління

можлива значна модифікація конкретних організаційних соціально-економічних структур, використовуваних економічних важелів і їх елементів. Загалом усього того, що і створює специфіку організаційно-економічного механізму інституціонального управління.

На думку багатьох вітчизняних вчених, Україна сьогодні об'єктивно не готова до інноваційного розвитку тому, що не володіє класичними складовими своєї інфраструктури:

- наявність сучасних інституціональних системних ідей інтелектуального розвитку;
- достатнього рівня новітніх технологій і об'єктів їх втілення;
- структури економіки XXI століття;
- необхідного інтелектуального потенціалу, а звідси і інтелектуального капіталу;
- професіоналів і теорії інституціонального управління.

Список використаних джерел

1. Амоша А.И. Экономические методы улучшения условий и охраны труда / А.И. Амоша; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк: [б.и.], 1996. – 391 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
4. Инновационный менеджмент / Под ред. В.М. Аныпина., А.А. Дагаева. – М.: Дело, 2003. – 528 с.
5. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В.Л. Иноземцев. – М.: Логос. – 2000. – 147 с.
6. Комаров И. Интеллектуальный капитализм / И. Комаров // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 54-60.
7. Технологічний імператив розвитку інтелектуального потенціалу України: наук.-концепт. альм.: у 7-ми кн. – Д.: Монолит, 2010. – Кн. 4: Ініціативна інтелектуальна творча діяльність в основі розвитку / В.А. Ткаченко, Б.І. Холод, М.Є. Рогоза та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. В.А. Ткаченка. – 359 с.
8. Ткаченко В.А. Интеллектуальный потенциал в основе сенсационных стратегий / В. А. Ткаченко // Экономічний вісник Донбасу. – 2007. – № 2 (8). – С. 107-116.
9. Ткаченко В.А. Епістемологічний скептицизм в основі економічної політики в Україні: монографія / В.А. Ткаченко. – Д.: Монолит, 2014. – 264 с.
10. Ткаченко В.А. Интеллектуальный потенциал в основе развития производных сил и производных отношений / В.А. Ткаченко. – Д.: ДУЕП, Монолит, 2008. – 274 с.
11. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сущность, формы и закономерности развития / А. Чухно // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 48-55.
12. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – №8. – С. 55-61.
13. Edvinsson L., Malone M. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots. N.Y., 1997. P. 375.

С. І. Гриценко

д-р екон. наук

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ – НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ КЛАСТЕРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. У глобальному освітньому просторі зростає значення цифрового маркетингу з новими digital-каналами й технологіями, які сприяють розвитку освітніх кластерів, завдяки чому вітчизняні вищі навчальні заклади зможуть вижити в конкурентній боротьбі на міжнародному ринку освітніх послуг. Сьогодні реформування системи вищої освіти в Україні повинне ґрунтуватися на позитивному вітчизняному досвіді і досвіді розвинених європейських країн, що дозволить уникнути необдуманих рішень, а також оптимізувати алгоритм формування єдиного освітнього простору, зумовленого процесами глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям різновидів сучасного маркетингу з акцентом на цифровий маркетинг присвячено публікацію Ю.А. Дайновського [1], сучасні освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців з маркетингу запропоновано у статті В.П. Пилипчука [2], дослідження викликів, які стоять перед національною освітою з урахуванням вітчизняних традицій і здобутків з визначенням кластерної системи економіки знань, розкриваються в публікації О.С. Падалки і В.В. Кулішова [3], розробка

комплексного методичного підходу до ідентифікації кластерів по регіонах України розкрито в статті О.М. Паліводи [4]. Потребує подальших досліджень формування парадигми розвитку освітніх кластерів на основі цифрового маркетингу в умовах глобальних викликів.

Мета наукової статті. Обґрунтування парадигми розвитку освітніх кластерів в умовах глобалізації на основі цифрового маркетингу.

Результати дослідження. Освітній кластер (рис. 1) представляє цілісне середовище взаємозв'язаних національних і закордонних вищих учбових закладів, департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій, компаній-партнерів, державних центрів зайнятості, торгово-промислових палат на основі активного використання мобільних і веб-технологій. Освітній кластер як інтегрована структура має мережевий характер, що дає наступні переваги: можливість отримати ефекти масштабу і синергії; інтенсифікація інформаційного обміну, сприяючого оновленню знань, умінь, технологій; можливість економії на витратах [4, с. 45]. Результати навчання в кластері з ви-